

---

## The power and harm of grief. On the border of illness and faith

### A bú, a bánat hatalma és ártalmai. A betegség és a hit határán

Iancu Laura PhD

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet

[iancu.laura@btk.mta.hu](mailto:iancu.laura@btk.mta.hu)

*Initially submitted April 20, 2016; accepted for publication May 10, 2016*

---

#### Abstract:

The object of the study is the grief; the approach is from the side of religion and faith. The analyzed and presented data are based on a fieldwork made in a Catholic communion in Moldva (East-Roumania). In the local worldview the picture formed about the man and God, the faith and the picture formed about the illness are tightly linked to each other. According to the local ideas, the sorrow is a so called illness phenomenon which is incurable. The grief is concealed in a corner of the human soul or consciousness, where the doctor, neither God may not get in. Ultimately, the grief is part of the cultural identity. The endurance of the pain has local samples, talking about the grief is possible by using a specific complaint language/dialect. The grief is a cognitive event, a behaviour, its survival is connected with the uncertainty of existence.

**Keyword:** illness, grief, faith, religion, language, identity

**Kulcsszavak:** betegség, bú, hit, vallás, nyelv, identitás

---

#### Előzetes: a témához vezető (rejtett) utak

A népi vallásosság területén végzett néprajzi terepmunkáim során számos olyan összetett és éppen ezért egyszerű szóval, vagy szakterminológiával nem is igazán kifejezhető jelenséggel találkoztam, amelyek úgy kapcsolódnak a valláshoz, hogy valójában függetlenek attól; amely jelenségek egyszerre tekinthetőek (egyszerű) hitbéli, (egyszerű) lelki folyamatoknak, esetleg betegségnek. Ezeket a (rejtett) jelenségeket a viszonylag jól meghatározható, lehatárolható jelenségek perifériáján, vagy különböző jelenségek közti résekben/átmenetekben találjuk meg.

Ilyen, önmagán túlmutató jelenségnek tekinthető a bú is. Bár a magyar népi gyógyászatról szóló szakirodalomban azt olvassuk, hogy a magyar néphitben a bánat „szinte

minden betegség oka”, a kérdésről magáról igen keveset tudunk.<sup>1</sup> Magam a témát nem is a népgyógyászat terén végzett kutatások, hanem a vallás, konkrétan a gyónás és annak hatásaira irányuló vizsgálódások során fedeztem fel. Egy moldvai magyar katolikus közösségben végzett terepmunkáim során figyeltem fel arra a jelenségre, hogy a közösség nagy része a nagyobb egyházi ünnepek előtti gyónási kötelezettségének az ünnep előtti utolsó órákban tesz eleget, méghozzá azért, hogy az ünnep fő napján áldozhasson.<sup>2</sup> Ugyanis a helyi elgondolások szerint, aki például már nagycsütörtökön (vagy azt megelőzően) elvégezte a gyónását bizonyos, hogy húsvét vasárnap már nem áldozhat, hiszen – a helyi megítélés szerint – addig számos bűnt el fog követni, áldozni pedig csak makulátlan lélekkel lehetséges. Ebben a vallásos mentalitásban nincs súlya a személyes bűnbánatnak, a megbánás nem eredményezi a bűnök elengedését, megbocsátását. Az a bűn, ami alól a pap gyónás keretében nem ad hivatalos feloldozást nem törölhető el holmi egyéni, Istent személyesen megszólító személyes fohással.<sup>3</sup> A népgyógyászat, néphit szempontjából a jelenség ott válik érdekessé, hogy a gyónás keretében megvallott, tehát (elviékben hivatalosan) bocsánatot nyert bűnöktől való megváltás, azaz az önmegbocsátás sem „ismert”/használt ebben a kultúrában,<sup>4</sup> pontosabban nincs pozitív hatása.

*„A lelked nem egy likas zsák, hogy annak a fenekén kiesik, amit beléteddel oda, ha elmész a gyóntatószékbe. Ami oda békerült, az ott marad. A gyónás annyit segít, hogy egy darabig még bírod azt a zsákot vinni, de nem üríti onnét senki azt, ami ott van. Azt viszed Isten elé.”<sup>5</sup>*

Itt rejlik, innen ered a bú, a bánat egyik fajtája, amely azért alakul ki, mert a (rituális) kommunikációs folyamatban (ti. a gyónásban) a visszacsatolás akadályoztatva van. Bár a gyónó, a gyónásban (elviékben) igényelt megbocsátást a feloldozó rítus révén „megkapja”, tudomásul veszi, ez az eljárás nem váltja ki az önmegbocsátást (a bűnök elengedését, a bűnökért járó büntetés eltörlésének a hitét). A bú, a bánat tehát az önmegbocsátás hiányával azonos lelki állapot, amit a szakirodalom „a bűnösség érzése” elnevezéssel fejez ki.<sup>6</sup> Úgy tűnik, ebben a vallásosságban a hit nem egy varázsszer, aminek az alkalmazásával eltüntethetőek például bűnök, büntetések, betegségek. Itt a hit egy olyan magatartás, amely révén az egyén – bizalommal, avagy bizalmatlanul – elfogadja élete történéseit.<sup>7</sup> Ez a jelenség

<sup>1</sup> Petrovszki I. 2007. 92.

<sup>2</sup> Ennek a jelenségnek természetesen nem pusztán hitbéli és vallási, hanem társadalmi összetevői és indítékai is vannak. Az ünnepnap, nagy nyilvánosság előtti áldozásban részesülőket és az attól távol maradókat egyaránt számba veszi a közösség.

<sup>3</sup> A kérdés pontosabb kifejtéséhez szükség volna néhány helyi egyháztörténeti és pasztorális kérdés tisztázására, erre azonban itt most nincsen mód. Ezzel kapcsolatosan előzetesen annyi említendő meg, hogy részben az egyház hatására, részben pedig a népi vallásosságban hagyományozódó, egyéni és közösségi tapasztalatokat ötvöző elképzelések hatására, a helyi közösség istenképében túlsúlyban mutatkoznak Isten büntető és ítélő attribútumai.

<sup>4</sup> A szakirodalom „a megbocsátásra képtelen neheztlenség”-t a stressz belső tényezői között tartja számon. L. pl. Petrovszki I. 2007. 83.

<sup>5</sup> 73 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2015. Ez a magyarázata annak, hogy miért olyan nagy jelentőségű a moldvai katolikusok vallásosságában a túlvilághit. Azért ti., mert minden szentség és rítus igénybevétele ellenére – hitük szerint – teljes bizonyossággal nem tudható, hogy a végső ítéletnél mi vár az Isten színe előtt megjelenő emberre.

<sup>6</sup> Martel, J. 2009. 104.

<sup>7</sup> Ez a „sorsszerűség” a keservekben is megjelenik. Rudasné Bajcsay M. 2005. 254.

egészeben leválasztható a gyónásról, az erkölcsről, a (vallásos) hitről, ugyanis a fentiekben vázolt folyamat nemcsak az ember–Isten kapcsolat, hanem az ember–ember kapcsolat szintjén is (ebben a formában) szerveződik. Az elkövetett ártó cselekedet úgyszintén a bű állapotába sodorja a tettét és tette következményeit később megbánó egyént. Ez utóbbi szituációhoz egy újabb (rejtett) elem kapcsolódik, éspedig az a képzet/elképzelés, miszerint a rossz tettek visszaütnek, a bűn megbosszulja önmagát. E mentalitás szerint az embertársának ártó egyén megsértett embertársától ugyan bocsánatot nyerhet, de számolnia kell azzal, hogy élete során, egy harmadik embertársától, nem feltétlenül, ám megeshet, hogy „visszakaphatja” azt, amit korábban (mással szemben) elkövetett. Terepmunkáim során számos olyan esetről értesültem, ahol a közvélemény egy-egy megbetegedett, vagyonából kirabolt stb. személyről úgy vélekedett, hogy élete teljében ő maga „betegített meg”, rabolt ki másokat. Nem csak a közvélemény, jó néhány esetben maguk az adatközlők vallották azt, hogy nyomorúságos állapotuknak oka van, hogy éppen azt a szenvedést/bűt viselik, amit (korábban) ők maguk okoztak másoknak. Ez a háromszög sokfelé elágazik, valójában egy átláthatatlan hálót képez, de fontos tisztázni, hogy ennek a folyamatnak a mozgatórugója nem valamiféle bosszúvágy, és nem is a rossz cselekedetek önállósodásának, önműködővé válásának a képzelete az, ami ezt a folyamatot valamiféle automatizmussá alakítja (vö.: „a bosszú bosszút szül”). Tapasztalataim szerint a jelenségre a magyarázatot inkább az ember önmagáról alkotott képe sajátosságaiban kell keresni. A helyi világkép szerint ugyanis az emberi természet megromlott, ennek a következménye az, hogy rosszat cselekszik. Ez arra is rávilágít, hogy a bűba torkolló szenvedés oka nem feltétlenül magyarázható minden egyes esetben egy-egy tett bosszújával, korábban elkövetett cselekedet harmadik személy általi viszonzásával stb. Az elképzelések szerint a megromlott emberi természet kiváltó ok hiányában is elköveti a rosszat. Ez az adalék azért fontos, mert a bű természetfeletti/irracionális (vallási, hitbéli) implikációjára mutat rá. A fentiekben vázolt jelenséget a medicina, illetőleg a betegség tartományába az a kicsit sem jelentéktelen értelmezés juttatja el, miszerint a bű orvosolhatatlan, azaz gyógyíthatatlan.

*„S a testvérei megcsúfolták. Neki volt parája [pénze], volt gárszoniérája [kislakása], pesztretór [takarékos] volt, eszes [okos] volt. S a testvérei elvettek tőle mindent (...) s abba ő úgy belebúsult, megbúsulta magát, hogy megbolondult. A bű nagydolgoz. A bű, amikor az ember megbúsulja magát, akkor annak a doktor sincs, amit csináljon.”<sup>8</sup>*

*„Én tanítom a lányomat is, mondom, fiam, ne haragudj meg! Maga-magadba kell nyugtasd magad! (...) Legjobb, ha nem búsulod, sem magadba nem eszed magad. Mert erőst nagy betegség! Nagyobb betegség a bű, azt nem hozza meg senki [gyógyíthatatlan]. Búsulni örökké van, amit. Örökké. Ha nem ez, akkor ez, és így. Ha jól is vagy, ha mindened van, úgy is kapsz valamit.”<sup>9</sup>*

E mögött az állítás mögött az a helyi képzet áll, miszerint a bű, a bánat az emberi lélek? tudat? azon szegletében rejtőzik/alakul ki, ahová orvos nem férközhet, sőt, ahová – az egyén akarata ellenére, ahogyan a gyónás kapcsán láttuk – Isten sem „hatolhat be”.

<sup>8</sup> 70 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010.

<sup>9</sup> 70 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010.

„Dór [egyedül], ő, dacă mai e în fire [ha eszméleténél van], csak ő tudná meggondolni, hogy ne még búsuljon! Ebbe a buba, s az ijedségbe aztán bú bele a rossz [itt: betegségszellem, ami tk. az ördög]. Találja meg a rossz betegség [epilepszia] – Menjen a pusztákra! –, ez erőst rossz, mert ha fáj is, azt még megkötöd, egyik-másik, de a búból nem lehet semmit kihozni.”<sup>10</sup>

Ugyanerre utal, ill. ezt erősíti meg az az adalék is, hogy a bú körüli kérdések megértése, a bú okozta szenvedések enyhítése nem a racionális és nem is az irracionális (vagy mágikus) szférában, hanem – pl. a halotti hozzátartozók túlvilági sorsa okozta bú esetében – általában álomban következik be. A halott álomban ad „bizonyosságot” arról, hogy jó helyen van, immáron nem „szükséges” búsulni bizonytalan túlvilági sora miatt.<sup>11</sup>

„Az emberemért vittem egy imádságot egy esztendeig, mert erőst sajnáltam, mert sokat sínylett! Sok fájdalma volt, s erőst sajnáltam! S mondtam: csak ne legyen nehéz neki! S azt mondta: többet ne máj búsuljam. (...) Megálmodtam. Van egy imádság, amikor azt elmondom, hogy a Szűz Mária jelentse meg nekem, bár a szívembe, hogy ha nehéz, akkor én segítem meg, vagy ha nem, akkor én ne búsuljam. Én úgy ismerem, úgy érzem, hogy jól van.”<sup>12</sup>

„[Apámnak] meghalt hat kicsikéje úgy, gyertya nélkül, s akkor azt mondja, kérde meg azt az Újfalusi Mihályt, őt is Mihálynak hívták, mint tátámat [apámat]. Amikor megkérdezi, akkor az azt mondja, hogy: Bácsika, maga ne búsuljon semmit, met azok angyalok voltak, s azok odafenn úgy repdesnek az Isten mellett, de kend, amikor vaj egyszer meghal, odaér, mind kend elejébe jönnek! Semmit ne búsuljon, hogy nem gyertyával haltak meg! Én látom repdeselni az Isten körül. Olyan 3–4 esztendősek voltak, de mind meg vannak keresztelve. S akkor úgy mondta, hogy ne búsulja őket!”<sup>13</sup>

E fenti adatok okán neveztem tanulmányom címében a bűt hatalommal bíró jelenségnek. Egy olyan hatalomnak mutatkozik, amelyet egyedül annak hordozója, a búsuló „törhet” meg. Az elképzelések szerint a permanens búsulás halálhoz vezet.<sup>14</sup> Arra a kérdésre nem találtam választ, hogy miért van szüksége az embernek a búra, miért nem akar megválni a bűtől?<sup>15</sup> Sőt, a téma sok új kérdést felvető, talán legösszetettebb vonása éppen az, hogy a közösségi megítélés szerint a bú hiánya éppúgy „rendellenes”, mint a búsulás állapotában való permanens létezés, pusztán nem betegszerű tünet, hanem személyiségi hibára utaló jel.

<sup>10</sup> 70 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010. Az idézetből az is kiderül, hogy az adatközlő szerint az epilepszia kialakulásában a bú közrejátszhat, erre a kérdésre azonban itt most nem térünk ki.

<sup>11</sup> A bú személyhez/tudathoz/énhez kapcsolódó természetét mutatja végül az is, hogy a bú nem valamiféle ragályos betegség, ami tovább terjed a másik emberre, de a környezetre nagyon is kihat.

<sup>12</sup> 72 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010.

<sup>13</sup> 50 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010.

<sup>14</sup> Ez a képzet a magyar néphit tágabb területén is ismert. Petrovszki I. 2007. 92.

<sup>15</sup> Egyes teológusok szerint azért nem, mert a bánat (pszichikai értelemben) nem negatív jelenség. Varga P. 2012. 39. A népi gyógyászatról szóló könyvében Petrovszki István úgy fogalmaz: a stressz „kell és elengedhetetlen az ember életében (...) ha stressz mentes életet élünk (...) nem lesznek ingereink”. Petrovszki I. 2007. 83.

„Azok olyanok, hogy nem búsulnak semmit. Nem búsulnak mást, azt nezik, hogy nekik jó legyen.”<sup>16</sup>

„Ő nem búsulta, hogy megügyelje magát... Hejábbét mondtam, háj, menjük a z'espítályba [hiába kértem, gyere, menjünk kórházba]! Nem, nem vót kivel menj, nem akart!”<sup>17</sup>

„Most az ifjúság nem búsulja, most el vannak kevélykedve! Az öregeket nem búsulják! Mind oda kell menjünk, s mind oda jutunk s még lehet meg sem érvük bár megöregedjünk... Még lehet meghalunk ifjabbban is.”<sup>18</sup>

A bú hiánya tehát a közömbösséggel azonos, ami – ebben a kultúrában – negatív magatartás, személyiségi hiba. E világkép szerint a bútól mentes, attól érintetlen létezés egyedül a szentek létmódja, de nem Máriaé, aki „sokat búsulta a Fiát, amikor keresztre feszítették” és aki „ma is sír, búsul a bűnös ember miatt”, és nem is Istené, aki „búsul és szenved” az ember embernek okozta szenvedések miatt. A jelenség érdekességét fokozza, hogy a búsulás feletti – nevezzük – „jogtól” a halál sem fosztja meg az embert, a helyi világkép szerint ugyanis a kárhozatra (pokol, purgatórium) jutott lelkek létmódja a (fizikai) szenvedés és a (lelki) búsulás.<sup>19</sup> A vázoltak alapján kitűnik, hogy ez a folyamat egy újabb (rejtett) jelenségbe torkollik. A betegség és a hit mögött, azokon túl voltaképpen az ember szabadságának a kérdése, az emberi szabadakarat problematikája bukkan elő. Ennek a kérdésnek a részletezésére természetesen itt nincs mód kitérni, ám a bú kialakulásának a körülményeiről szólva – a vizsgált közösség világképe szerint – ezzel a tényezővel mindenképp számolni ki. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy bár a bú kétségkívül valamiféle megkötöttséget (szabadságvesztést) okoz,<sup>20</sup> az adatok értelmében ez az állapot nem tekinthető ún. megszállottságnak.

### A bú egyes okai és ártalmi

A következőkben – az elmúlt 15 évben gyűjtött néprajzi anyagomból – kiemelek két olyan szituációt, amelyek részletesebb bemutatása révén – reményeim szerint – információt kapunk a bú néhány kiváltó okáról, természetéről, hatalmáról és ártalmairól.

#### 1) A családi kohézió meg bomlása

Az első szituáció, ahol a bú egyik fajtája kialakul az a családkohézió meg bomlása, amit a leggyakrabban a gyermekek felnőtté válása és családból való kiválása hoz magával.<sup>21</sup> Ebben a

<sup>16</sup> Általános mondás, ítéltetés.

<sup>17</sup> 64 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2008.

<sup>18</sup> 89 éves férfi. Gyűjtés időpontja: 2009.

<sup>19</sup> Természetesen, mindez szimbolikusan értendő. Maguk az adatközlők is elmondták, hogy a túlvilággal kapcsolatos elgondolások fizikai értelemben nem valóságosak, inkább képzeletbeli elgondolások.

<sup>20</sup> Ez a megkötöttség főként a népköltészeti alkotásokban, metaforák formájában nyer megfogalmazást. Rudasné Bajcsay M. 2005. 460–461.

<sup>21</sup> A szakirodalom a stressz kulturális vonatkozásai között tartja számon a kivándorlást, migrációt, kultúraváltást, élettérváltást (faluból városba pl.). Cecil, H. 2013. 232. ill. 239.

helyzetben elsősorban az édesanyák érintettek, akik hosszú ideig tartó búsulással „törnek bele” az új élethelyzetbe.

*„De meddig búsulom, amikor elment [ti. a gyermeke külföldre ment]! Lebetegedtem! De immá kiszoktam [megszoktam, hogy távol van].”<sup>22</sup>*

A migrációra kényszerült gyermekekről a szülők sok esetben azt sem tudják pontosan, hogy a világ mely pontján keresik kenyerüket. A bú okát fokozza, hogy a városokba vagy külföldre kényszerült gyermekek életében – részben a helyi/idegen életkörülmények miatt – törés következett be, a fiatalok nem kötnek házasságot, nem vállalnak gyermeket, nem teremtenek otthont, életük bizonytalanságban és átmenetiségben telik,<sup>23</sup> ami, az ezzel éppen ellentétes életformát élő szülők számára<sup>24</sup> állandó „búsulás”-ra ad okot. Bonyolítja a helyzetet, hogy a távol élők életébe, az általuk viselt „kulturális gyászba”<sup>25</sup> búsulásba nemhogy a kutató, de a szülő sem igazán pillanthat be. A körülmények negatív megítélését és megélését végül jelentős mértékben fokozza a sajtó, és a sajtó révén terjedő hiedelmek, álhírek és hírek sokasága is.

*„Mióta elmentek, én egyet [megállás nélkül] búsulok. Ők mondják, hogy jól lennének, jól élnek, van paráik [pénzüik], de ki tudja, hogy van... Annyikat sírok, hogy csak az Isten tudja! Nem a sok dologtól betegedtem én le, hogy nem vagyok ura semmire [már semmire sem vagyok képes]... Erőst sokat búsulok a gyermekeimét. Nem telik el nap, hogy ne sirassam el.”<sup>26</sup>*

*„Kell szoptasd, kell ügyeld! Sok dolog van egy gyermekkel! S mikor felnő, akkor még más.... Mennek el, s kell búsuld őket! No, én ha valakivel valami van, én búsulom! Mikor Mari [ti. a lánya] megszületett [ti. szült], mikor elment, hogy megszülessen, akkor éjjel nem aludtam egy szálát [szikrányit sem]!”<sup>27</sup>*

Látjuk, hogy ennek a fajta búnak nincs köze a bűnhöz, sem az önmegbocsátás hiányához, és egyáltalán nem törvényszerű az sem, hogy a családi kohézió megbomlása minden esetben búban torkoljon. Az ismert esetek alapján úgy tűnik, ez a fajta bú főként ott alakul ki, ahol a szenvedő alany nyugtalan, nem tud teljes bizonyossággal megválaszolni lelkiismeretének azon kérdésére, hogy (szülőként) megtett-e mindent azért, hogy gyermekét felkészítse az önálló, önfenntartó életre. Azaz és/vagy éppen emiatt, gyermekei (esetleges) szenvedése miatt önmagát is hibáztatja, tehát búsul. Ugyanakkor ez a lelki állapot nem azonos az ún. krónikus

<sup>22</sup> 60 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010.

<sup>23</sup> Természetesen mindez sokkal inkább korunk jelensége semmint (egyedül) a vizsgált közösség társadalmi átalakulását jellemző vonások együttese.

<sup>24</sup> A faluközösségben a társas támogatás, a csoportkohézió érzése védelmet nyújt.

<sup>25</sup> Eisenbruch fogalma. Az eredeti országból, a szülőföldről elkerültek, az „anyakultúrából” kiváltak tartós szenvedését fejezi ki. Idézi: Cecil, H. 2013. 239.

<sup>26</sup> 58 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010.

<sup>27</sup> 66 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010. Itt nagyon lényeges a „kell” kifejezés, ami azt sejtetni, hogy a búsulás valamiképpen az élet/a létezés szerves tartozéka.

szorongással,<sup>28</sup> az aggodalom, a szomorúság nem azonos a depresszióval.<sup>29</sup> Itt inkább arról van szó, hogy a búsuló „részt vesz” a fájdalmat viselő egyén fájdalmában, együtt búsul vele. Jól illusztrálja a folyamat performatív/cselekvő, dinamikus jellegét a következő példa:

*„Em’ ekkor [a múltkor] a leányom megjárt vót [meglátogatott] szegén (...), ott eleget szenvedett szegén (...), én nem tudok felülni az ágyba, annyi esztendeje csak fekszem, sírtam, s mondtam neki: Mámámé [anyámé]! Bár nem tudok oda ülni melléd, hogy búsuljak veled.”<sup>30</sup>*

A fizikai távollétet hívatott jelképesen áthidalni az ima, ami ismét csak a szenvedés enyhítését, az abból való részesedést kívánja „elérni”, kifejezni. Ugyanakkor azt is tapasztaltam, hogy az ima – tágabban a hit – nemhogy fékezne a bú hatalmát, ellenkezőleg, a permanens bú voltaképpen a hitet magát „bénítja le”, a búsulás az imádkozást is ellehetetleníti (vö.: a bú hatalma).<sup>31</sup>

*„Ott még mondom az olvasót [rózsafüzért] is, de jönnek valami gondok a fejembe, s még inkább szökik ki az álom a fejemből. Gondolkodom a gyermekeimhez, egyiket búsuld egy felé, másikat más felé.”<sup>32</sup>*

*„Drept-drept [itt: hivatalos] imádságokat nem tudok, met a sok búsulástól el vagyok bolondulva gyitót [egészen], nem tartom észre, de imádkozom én úgy, az én szóimval, [a]hogy tudok én, úgy.”<sup>33</sup>*

A bú „hatalma” a haldoklás folyamatában is megnyilvánul. A helyi adatok szerint a siratók a búsulással „visszatartják” a haldoklót, feltartják, meghosszabbítják a haldoklás folyamatát.

*„Ingemet kihajtott anyósom, met én sírtam, sajnáltam [anyósom kizavart a szobából, mert sajnáltam a férjemet, amikor haldoklott]. Met csak siringelőzött [forgolózott], tátaktatott [tátogott] s akkor sajnáltam. Azt mondják, nem szabad búsulni, mert akkor ő tér meg [,megfordult’], s akkor még rosszabb, nem tud meghalni. Az Isten őrizzen meg!”<sup>34</sup>*

Ide tartozik, de éppen csak megemlítem, hogy vannak bizonyos esetek, amikor a búsulás (az ima és a böjt némely fajtájához) hasonlóan kimeríti az átok fogalmát. Ilyen esetekről a leggyakrabban a valótlan dolgokkal megvádolt, védekezni nem képes, kiszolgáltatott

<sup>28</sup> Ami a szakirodalom szerint a stressz egyik intrapszichés tényezője. Cecil, H. 2013. 231.

<sup>29</sup> Témában írt rövid cikkében Varga Péter ezt a következőképp bontja ki: „a szomorúság nem azonos a depresszióval. A szomorúság, a bánat valami pozitív dolog, aminek oka van. A depressziós hangulat üres, fájdalmasan érzéketlen. A depressziós embert nem lehet felvidítani.” Varga P. 2012. 39.

<sup>30</sup> 76 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2011.

<sup>31</sup> Erről részletesebben l. Iancu L. 2013. 235.

<sup>32</sup> 72 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010.

<sup>33</sup> 68 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010.

<sup>34</sup> 63 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2010. Itt pedig arra látunk példát, amikor a búsulás életidegen, ártalmas. Az életben „kell”, a haldoklás folyamatában „nem szabad” búsulni (a haldoklót).

személyek elbeszéléseiből értesültem,<sup>35</sup> akiket – a helyi hit szerint – maga Isten vesz pártfogásba, megbüntetve a velük szemben elkövetett igazságtalanságot. Itt a bű, az átok és az isteni ítélet sajátos ötvöződésének vagyunk a szemtanúi, (ami nem melleleg a bű jelenséggöre és a keserves énekek szövegvilága közti rokonságra is rámutat).<sup>36</sup>

## 2) A család jó hírnevének a megsértése

Egy következő szituáció, ahol kialakul(hat) a bű, az a közösségi normák vagy a család jó hírnevének a megsértése, amit akár, (sőt, általában) családtag (is) okoz(hat). A rendelkezésemre álló adatok alapján ilyen esetek (a leggyakrabban) magányos, özvegy személyek életében fordulnak elő, akik a keletkezett terhet egyedül kényszerülnek viselni.

*„Tudod-e, megbúsultam magamat. A. után, miután férjhez ment [ti. a lánya férjhezmenetelét követően], csináltak valami nagy nehézségeket, én nem vót kinek panaszkodjam meg, senkinek! Senkinek! S én annyit búsultam s annyit sírtam, úgy lebetegedtem, hogy immá haltam meg!”<sup>37</sup>*

Érdekességként említem meg, hogy a közösség, a plébánián közel három évtizeden át szolgáló plébánosról is úgy vélekedett, hogy „egész életében búsult” éspedig azért, mert árván nőt fel, magányosan élt, terhei súlyát egyedül viselte.

*„Neki [ti. a papnak] erőst nehezen esett, hogy ment el [ti. elhelyezték a plébániáról]. S nem is volt kihez húzzon [nem volt kihez mennie]! (...) A szórák [a házvezető testvérpár], odavették ők, az ők házukhoz. Mert neki nem él senkije! Sem anyja, sem apja, sem testvére, s erőst búsulta. (...) Ő erőst búsult. (...) Erőst sokat sírt! Azt mondták, hogy a szórák sokszor kapták meg sírva.”<sup>38</sup>*

Ezekben a helyzetekben domborodik ki a legjobban a bű egyik leglényegesebb jellemvonása éspedig az, hogy félig titkos (eltitkolt, elhallgatott), félig pedig nyilvános (elpanaszolt). Szemtanúk hiányában a nyilvánosságra jutott esemény a maga eredetiségében pontosan nem rekonstruálható, a búból pedig csak annyi válik nyilvánossá, amennyit a szenvedő elpanaszol. Az általánosságban is elmondható, hogy ebben a közösségben sem jellemző a betegségről való a nyílt beszélgetés.<sup>39</sup> Az ún. fájdalomviselkedésnek<sup>40</sup> vannak helyi mintái,<sup>41</sup> amelyek szabályozzák, vagy még inkább segítik/artikulálják a privát események közlésének a módját, felismerhetővé téve és egyszersmind szociális eseménnyé változtatva a történeteket. Míg a fájdalom testi tünet, addig a panasz valamiképpen szellemi „termék”,<sup>42</sup> és a bű „külső”

<sup>35</sup> Az elbeszélések alapján a teljes kiszolgáltatottság alatt a minden eszköztől való megfosztottság értendő, az ilyen állapotba került egyének sem imádkozni, sem böjtölni nem képesek, fontos ellenben az, hogy általában gyász, azaz fekete ruhát viselnek, aminek igen fontos üzenete van.

<sup>36</sup> Rusdasné Bajcsay M. 2005. 456.

<sup>37</sup> 58 éves nő. Gyűjtés időpontja: 2011.

<sup>38</sup> 45 éves férfi. Gyűjtés időpontja: 2011.

<sup>39</sup> Ez a magatartás a magyar népgyógyászati hagyományokban általában megfigyelhető. L. pl. Danter I. 1994. 13.

<sup>40</sup> A fogalom Fabrega Horacio és Stephen Tyma szerzőpárostól származik, az eredeti érzéklet és az arra adott reakció együttesét fejezi ki. Idézi: Cecil, H. 2003. 149.

<sup>41</sup> Vö. Rusdasné Bajcsay M. 2005. 450.

<sup>42</sup> L. Petrovszki I. 2007. 85.



megnyilvánulása elsősorban itt (ti. a nyelvben) figyelhető meg. Gondoljunk a folklorisztikában önálló műfajként nyilvántartott keservekre, amelyek egyik témája éppen a bánat, és aminek az előadása a vizsgálatok szerint lélektani szükségletet elégít ki;<sup>43</sup> de ezen túlmenően a mindennapok kommunikációs szintjén is azt látjuk, hogy a lelki búsulásnak van egy nyelvi síkja,<sup>44</sup> és ebben a (szűkebb, speciális) nyelvi kódban a nyelvjárásokra egyébként is jellemző képiségen túl, nagyobb hangsúlyt kapnak a költői képek, metaforák.

„Belérégült a jedség s lebetegedett.” (Hosszú ideig lappangott benne az ijedség, megbetegítette.) „Erőst jól laktam betegséggel. (Elég volt a betegségből.) „Eljött egy nagy nehezség revám.” (Rosszul lettem.) „Megbúsultam magamat.” (Lelkileg megbetegedtem.) „Nem tudsz élni, mint a kő a patakba, meg kell halni.” (Nem élhetsz örökké.)

Ugyanakkor a fájdalomviselést/búsulást nonverbális, ám jelentős szimbolikus üzenettel bíró eszközökkel is kifejezik, úgymint: a gyászruha viselése, a vallásos szertartásokon való gyakori megjelenés, „állandó” szomorúság, a közösségi eseményektől (lakodalom, mulatozás, piacozás stb.) való távolmaradás stb.

A kutatások azt igazolják, hogy a fájdalomviselkedés típusait a korai szocializáció során sajátítjuk el, az egyes kultúrák maguk fogalmazzák meg a fájdalom típusait, azok formáit.<sup>45</sup> Az adatok alapján ezt azzal egészíthetjük ki, hogy már nyelvi szinten rögzülnek egy-egy betegség vonásai, valamint a betegség súlyosságáról, kezeléséről, értelmezéséről, közlési módjáról alkotott elképzelések. Bár a helyi nyelvjárásban, az ún. panasznyelvben rögzült kifejezések<sup>46</sup> (látszólag) spontán módon hangzanak el, e nyelvi formulák mégsem pusztán szavak, hanem konkrét jelentést hordozó kifejezések. Egy-egy kifejezés egy-egy konkrét személyiség-típus vagy személyiségvonás helyi megnevezése. A „mást nem búsuló” önző, a „gyermekét nem búsuló” szülői kötelezettségeit nem teljesítő, a „magát nem búsuló” felelőtlen, a „semmit nem búsuló” megbízhatatlan, a „csak az italt búsuló” alkoholist, aki „nem búsulja az életet” az egyik napról a másikra él, aki „nem búsulja a templomot/a misét/a papot” az vallástalan/hitetlen stb.<sup>47</sup> Itt azt látjuk, hogy (nyelvi szinten) a búsulás és a törődés jelentéstartalma közel áll egymáshoz.

## Összegzés

Egy olyan kört tettünk meg, ahol az ember látszólag kilép önmagából (gyónó → gyóntató → Isten; ember → ember), de ebben a ki-be-mozgásban sem kivinni nem képes magából valamit, sem kívülről bevinni nem képes valamit. Ezt az állapotot a szakirodalom „folyamatos múltban élésnek” nevezi,<sup>48</sup> a keservek pedig költői eszközökkel így fejezik ki: „Mer ki búsul, meg nem újul/ Még a szép es mind elcsúful”.<sup>49</sup> Tapasztalataim szerint, a jelenség

<sup>43</sup> Rudasné Bajcsay M. 2005. 449–450.

<sup>44</sup> Vö. Petrovszki I. 2007. 133–134.

<sup>45</sup> Cecil, H. 2003. 154.

<sup>46</sup> Vö. Rudasné Bajcsay M. 2005. 455.; Pócs É. 1979. 65.

<sup>47</sup> A helyi nyelvjárásban állandósult formula az „Azt búsulom én!” ill. „Nem búsulom!” mondás is, ami a köznyelvben az „Egyáltalán nem érdekel!” ill. „Hidegen hagy!” formuláknak felel meg.

<sup>48</sup> Martel, J. 2009. 104.

<sup>49</sup> Rudasné Bajcsay M. 2005. 458.

mégsem egy statikus állapot. Ha megújulást, túllépést nem is eredményez, e „meddő” ki-be mozgás (lelki folyamat) fontos szerepet tölt be a bűt elviselésében. Éppen ez a mozgás (gyónás, ima, panaszkodás) különbözteti meg a bűt a depressziótól/a betegségtől. A bűt viselő ember nincs akadályoztatva napi feladatainak a végzésében, nincs orvosi/gyógyszeres kezelés alatt, betegségtudata sincs, a búsulás egy osztályrészül jutott állapot, amelyet „méltósággal” visel. A példákban láttuk, hogy ettől a kultúrától sem idegen a fájdalom, és a bű. Olyan szociális, lélektani és kulturális dinamikus folyamatnak mutatkozik, amelyben a közösség valamennyi tagja, valamilyen formában érintett.<sup>50</sup> E világgép a szenvedést/a bűt tágabb kontextusba helyezi, és ennek a kontextusnak a határai voltaképpen nem rajzolhatóak meg, azaz, az egyetemes emberi kérdésre, hogy miért/honnan a szenvedés/a búsulás – nincs válasz (legfeljebb magyarázat). Az, hogy ez a világgép a bű, a szenvedés miatti felelősséget nem kívülre helyezi, nem a környezetre hárítja,<sup>51</sup> hanem az egyénre terheli, azt mutatja, hogy a bű kapcsán voltaképpen nem betegségről (medicina) és nem is hitről (vallás) beszélünk elsősorban, hanem sajátos mentalitásról, gondolkodásmódról. Egy olyan mentalitásról, amely az emberi tudás korlátait, hiányosságát,<sup>52</sup> az emberi megismerés rész-szerintiségét elismeri, és az ebből fakadó bizonytalanságot és félelmet az emberi létmód és a kultúra szerves részének tekinti.

## Irodalom

- DANTER Izabella: 1994 Népi gyógyászat a Kisalföld északi részén. Lilium Aurum – Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Komárom – Dunaszerdahely.
- HELMAN G.Cecil: 2003 Kultúra, egészség és betegség. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest.
- IANCU Laura: 2013 „Elrendítem Istennek”. A fohász. Ethno-lore XXV. 235–260.
- MARTEL, Jacques: 2009 Lelki eredetű betegségek lexikona. Partvonal Könyvkiadó, Budapest.
- PETROVSZKI István: 2007 A magyar népi gyógyászat. Kőrösi Csoma Sándor Magyar Egyetem – Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest.
- PÓCS Éva: 1979 A népi gyógyászat és a néphit kutatásának határterületei. In Antall József – Buzinkay Géza (szerk.): Népi gyógyítás Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények 11–12. Budapest, 61–74.
- RUDASNÉ BAJCSAY Márta: 2005 „Aj, Istenem, teremtettél...” Istenhez fordulás a keservesekben, a legszemélyesebb lírai népdalokban. Ethno-lore, XXII. 449–466.
- VARGHA Péter: 2012 Az istenhit negatív és pozitív szerepe a depresszió kialakulásában és gyógyulásában. Sola Scriptura XIV. (2.) 35–39.

<sup>50</sup> Vannak olyan nézetek miszerint a fájdalom érzékelése, a fájdalomérzék intenzitása, a türelem határa kultúrafüggő. Vö. Cecil, H. 2003. 149. 152.

<sup>51</sup> Ez ellentétes a mai stressz kultúrában uralkodó elképzeléssel, hogy ti. a stressz, a szenvedés oka (az egyénen) kívül van, a külső körülményekben.

<sup>52</sup> Ti., hogy az ember tudása hiányos, a tudás teljességét nem birtokolhatja.